

УДК 349.2; 349.222.2

Ілля Колосов,юрисконсульт
ПП Колосов В.А.

ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ У ТРУДОВОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СЬОГОДЕННЯ

У пропонованій статті розглядаються проблемні аспекти доказів та доказування у трудових процесуальних правовідносинах; проводиться детальне вивчення інституту доказування за цивільним процесуальним законодавством, за правилами якого розглядаються трудові спори в сучасній Україні; на підставі наявної наукової доктрини та законодавчого досвіду зарубіжних країн наводяться конкретні рекомендації щодо вдосконалення вітчизняної системи судочинства для потреб трудових спорів та прийняття Трудового процесуального кодексу України.

Ключові слова: докази, доказування, трудові процесуальні правовідносини, цивільне процесуальне законодавство, трудові спори, система судочинства, Трудовий процесуальний кодекс.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У 2015 році вийшла друком колективна монографія «Військові злочини: кримінально – правова, криміналістична та кримінологічна характеристика¹, співавтором якої пощастило бути й автору пропонованого дослідження [3, с. 127-143].

У рецензії на дане видання, яка була опублікована одразу декількома фаховими науковими журналами України², Міністр оборони України, кандидат педагогічних наук, доцент С.Т. Полторац, зокрема, зазначив, що «плідним є продемонстрований колективом авторів підхід до розкриття питань військово-кримінального напрямку юриспруденції. Такий комплексний підхід варто визнати найбільш вдалим та ефективним із позиції зазначеного практичного засвоєння, а практичне значення монографії в умовах проведення на Сході України антитерористичної операції виходить на перше місце. Водночас колективна монографія має відчутний науковий потенціал, реалізація

якого є значним кроком у розвитку військово-кримінальної доктрини».

Як під час написання зазначеної колективної монографії, так і в даному науковому дослідженні предметом авторського наукового інтересу є проблематика трудових процесуальних відносин у сучасній Україні та перспективи їх реформування з огляду на специфіку трудових спорів. А опублікована колективна монографія показала значущість зазначеної тематики не тільки для розвитку трудового права як галузі права, науки та навчальної дисципліни з метою його автономізації та виокремлення самотності, але і для загального розвитку права, системи захисту національної безпеки України, комплексного реформування вітчизняної правової системи з метою підвищення ефективності правового регулювання суспільних відносин.

У цьому контексті вивчення проблематики доказів та інституту доказування посідає значне місце, оскільки суть будь-якого процесуального вирішення спору базується саме на належних та допустимих доказах. У наведеному полягає **актуальність** пропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із даної теми, на жаль, дозволяє констатувати факт, що в нашій країні питанням доказів та доказування у *трудових процесуальних правовідносинах* та й самим трудовим процесуальним правовідносинам приділяється надзвичайно мало уваги: за даними каталогу **Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського**³, з 237-ми авторефератів дисертацій, що були захищені зі спеціальності 12.00.05 «Трудове право, право соціального забезпечення», лише

¹ Військові злочини: кримінально – правова, криміналістична та кримінологічна характеристика: колективна монографія / За заг. ред. В.М. Стратонова, Є.Л. Стрельцова. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – 340 с.

² Див.: Полторац С.Т. Рецензія на колективну монографію «Військові злочини: кримінально – правова, криміналістична та кримінологічна характеристика» / Полторац С.Т. // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 3. Том 3., 2015 рік. – С. 204-205; так само – Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – № 14. Том 1. – 2015. – С. 132; так само – Право і суспільство. – № 5 – 2 частина 2. – 2015. – С. 237 – 238.

2 напряму стосувалися тематики трудових процесуальних правовідносин і 21 тією чи іншою мірою – побічно, чого, звичайно, недостатньо для якісного опрацювання та науково-господарського усвідомлення окресленої тематики.

За таких обставин, хоча у результатах двох дисертаційних досліджень, що напряму стосувалися трудових процесуальних правовідносин⁴, було приділено значну увагу і обґрунтуванню необхідності виокремлення трудового процесуального права в окрему галузь права, і суб'єктному складу, і позасудовій процедурі примирення сторін, і принципам трудового процесу, питання специфіки доказів та доказування у трудових процесуальних правовідносинах залишаються **не вирішеними раніше частинами загальної проблеми, яким присвячується пропонована стаття.**

Водночас, що стосується доказів та доказування **у цивільному процесі**, за правилами якого на даний час вирішуються трудові спори в Україні, В.П. Феннич [9] зазначає, що «заслужують на увагу розроблені положення стосовно юридичної природи доказових презумпцій, аналіз фактичної основи окремих презумпцій, специфіки їх використання у певних категоріях цивільних справ та взаємодії доказових презумпцій з іншими правовими конструкціями». Зокрема, вказаними питаннями займалися такі вчені, як: С. С. Алексєєв, О. В. Баулін, І. Е. Берестова, Ю. В. Білоусов, Д. В. Боброва, В. А. Васильєва, В. А. Вітушко, В. П. Воложанін, М. К. Галянтич, В. М. Горшенев, К. В. Гусаров, О. В. Дзера, Ю. О. Заїка, О. С. Іюффе, Д. Д. Лупспеник, В. В. Луць, Н. С. Караніна, Н. Ф. Качур, В. В. Комаров, О. В. Кохановська, Н. С. Кузнецова, О. А. Кузнецова, С. Г. Кузьменко, І. М. Кучеренко, Я. Б. Левенталь, О. В. Немировська, В. А. Ойгензіхт, О. В. Рожнов, Л. П. Смишляєв, Л. О. Смолина, Р. О. Стефанчук, А. Е. Тарасова, В. І. Тертишников, Г. П. Тимченко, М. К. Треушніков, С. Я. Фурса, М. М. Цуканов, С. І. Чернооченко, М. Д. Шаргородський, М. Й. Штефан, Д. М. Щокін, К. С. Юдельсон тощо.

Доповнюючи думку В.П. Феннич, К.А. Сергєєва зазначає те, що «теоретическую осно-

ву исследования составили труды российских ученых: Г.О. Аболонина, С.С. Алексеева, Ю.В. Архиповой, С.Ф. Афанасьева, О.В. Баулина, А.В. Бегичева, А.Т. Боннера, Е.А. Борисовой, Е.В. Васьяковского, С.П. Ворожбит, А.Х. Гольмстена, М.В. Горелова, Л.А. Грось, М.А. Гурвича, Н.Б. Зейдера, С.К. Загайновой, Т.Г. Калининченка, А.Ф. Клейнмана, А.С. Козлова, К.И. Комиссарова, Е.В. Кудрявцевой, С.А. Кузнецова, М.А. Куликовой, С.А. Курочкина, С.В. Курылева, К.И. Мальшева, И.Г. Медведева, Э.М. Мурадяна, Е.А. Нефедьева, С.В. Никитина, Е.И. Носыревой, Р.О. Опалева, Ю.К. Осипова, Г.Л. Осокиной, Н.В. Павловой, В.К. Пучинского, И.В. Решетниковой, Т.В. Сахновой, В.М. Семенова, М.К. Треушниковой, М.А. Фокиной, Н.А. Чечиной, Д.М. Чечота, М.С. Шакарян, М.З. Шварца, В.М. Шерстюка, В.Н. Щеглова, К.С. Юдельсона, А. В. Юдина, М.К. Юкова, Т.М. Яблочкова, В.В. Яркова и др., а также зарубежных авторов: N. Andrews, M. Cappelletti, O.G. Chase, B. Cordozo, R. David, F. Ferrand, J.H. Friedenthal, D. Green, J. A. Jolowicz, N. Kronfeld, A. F. Lowenfeld, C.H. van Rhee, M. Storme, A.A.S. Zuckerman» [8].

Метою пропонованого дослідження є ґрунтовне вивчення проблематики інституту доказів і доказування у цивільному процесі та надання конкретних рекомендацій щодо його вдосконалення саме з огляду на потреби трудового процесу, оскільки, на відміну від процесу цивільного, специфіці доказів і доказування у трудових процесуальних правовідносинах уваги наукової спільноти приділено відчутно менше.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Норми про докази та доказування у чинному Цивільному процесуальному кодексі України (ЦПК) розміщені у Главі 5 «Докази» [2, с. 492].

Так, згідно зі ст. 57 ЦПК доказами є *будь-які фактичні дані*, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються на підставі *пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків*, показань свідків, письмових доказів, речових доказів, зокрема звуко- і відеозаписів, висновків експертів.

У попередніх дослідженнях нами вже зазначалося, що «правова конструкція допиту сторони у справі як свідка є більше ніж недоугою, оскільки позивач чи відповідач завжди зацікавлені у вирішенні справи та, звичайно, будуть давати пояснення у вигідному для них напрямі» [4, с. 210].

³ Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>. Дані публікуються станом на 29.05.2016 року.

⁴ Див.: Плахотіна Н.А. Проблеми регулювання трудових процесуальних відносин в українській правовій системі : автореф. дис. на здобуття наук. звання к.ю.н. [Електронний ресурс]. – Х.: Національний університет внутрішніх справ, 2005. – Режим доступу : <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>; Ярошенко О.М. Джерела трудового права України : автореф. дисерт. на здобуття наук. звання к.ю.н. [Електронний ресурс]. – Х.: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2007. – Режим доступу : <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>.

Крім того, уявляється проблемним допит сторін чи їх представників як свідків ще і з тих міркувань, що «оскільки свідки повинні бути видалені із зали судового засідання до оголошення складу суду, а якщо свідок – це сторона, то у такому разі вона буде позбавлена (*можливості* – І.К.) заявити відвід» [5, с. 33]. Це істотне процесуальне порушення, що за певних обставин може бути перешкодою у доступі до правосуддя, чого, звичайно, допускати не можна.

І хоча досвід деяких зарубіжних країн (**ФРН, Франція, Ізраїль**), який спирається на усність доказування, в тому числі і на пояснення сторін і їх представників як свідків [7], заслуговує на увагу у довгостроковій перспективі, нині, на нашу думку, більш доречно дотримуватися позиції, викладеної О.А. Любчик з посиланням на думку В.В. Жернакова: «для розвитку трудового права України не варто *бездумно*⁵ використовувати досвід правового регулювання соціально-трудових відносин у країнах Європи... самобутність вітчизняного трудового права, полягає, зокрема, в істотній соціальній спрямованості, що залишилася нам у добру спадщину від часів Радянського Союзу та яку слід розцінювати як надбання нашої високої правової культури...» [6].

Отже, на наше переконання, яке підкріплене думкою авторитетних вітчизняних вчених, сторони, треті особи чи їхні представники, допитані як свідки, – це певною мірою недолуга калька, яка може бути потенційною перепорою у встановленні істини у такій соціально важливій правовій площині, якими є трудові спори.

Питання виникає і до формулювання «будь-які фактичні дані». Адже відомо, що трудове право спирається на досить чітку документальну систему, яка законодавчо закріплена щодо різних сфер трудових правовідносин (охорона праці, оплата праці, робочий час, час відпочинку і т. п.), а тому поняття «будь-які фактичні дані» в цьому разі, на нашу думку, є некоректним з огляду на специфіку саме трудових спорів. Це ж саме стосується і поняття «належність доказів», яке викладене у ч. 1 ст. 58 ЦПК: належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування.

Певна невизначеність для трудових спорів існує і в положеннях ст. 60 ЦПК щодо розподілу обов'язків доказування.

Так, згідно з ч. 1 ст. 60 ЦПК кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, крім випадків, встановлених статтею 61 цього Кодексу.

⁵ Виділено І.К.

Законом № 1261-VII від 13.05.2014 [1, с. 937] цю частину ст. 60 ЦПК було доповнено абзацом третім, згідно з яким у справах щодо застосування керівником або роботодавцем чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, скорочення заробітної плати тощо) у зв'язку з повідомленням ним або членом його сім'ї про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою обов'язок доказування правомірності прийнятих при цьому рішень, вчинених дій покладається на відповідача.

Виникають питання: чому така обмежена норма? хіба створення негативних наслідків чи погрози такого створення можуть виникати тільки на ґрунті корупційних явищ? чи тільки у разі повідомлення про корупцію роботодавця, який відчуває безроздільну владу над працівниками, вдається до погроз чи незаконних дій? Питання, як то кажуть, риторичні. Задум добрий, реформа непогана, але, як на наш погляд, дуже половинчата.

Водночас немає особливих питань щодо пояснень свідків (у тих випадках, коли такий вид доказу допустимий нормами законодавства про працю), письмових доказів, речових доказів (коли це також припустиме) та висновку експерта як видів доказів у трудовому процесі (чинні ст. 62–66 ЦПК), а також підстав звільнення від доказування (ст. 61 ЦПК), які є спорідненими для всіх вітчизняних галузей права.

Немає також питань і до норми про допустимість доказів, оскільки дійсно недопустимо, щоб певні обставини, які б свідчили про обґрунтованість чи необґрунтованість доводів чи заперечень сторін у трудовому процесі, добувалися б із порушенням встановленого законом порядку, прав, свобод чи законних інтересів інших осіб.

Висновки

Виходячи з вищевказаного, слід дійти висновку про те, що норми цивільного процесу неповною мірою є придатними для ефективного вирішення трудових спорів з огляду на їх специфіку.

У зв'язку із зазначеним рекомендується у процесі розробки проекту Трудового процесуального кодексу деякі положення про докази і доказування викласти таким чином:

– доказами є *фактичні дані, відображені у формі, що передбачена законодавством про працю для певних видів трудових правовідносин*, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрун-

товують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані, **зокрема**, встановлюються на підставі показань свідків, речових доказів, **у тому числі** звуко- і відеозаписів (**коли таке доказування не суперечить нормам законодавства про працю**), письмових доказів, висновків експертів (модифікована норма, аналогічна чинній ст. 57 ЦПК);

– належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування і **відповідають встановленим вимогам законодавства про працю для певних видів трудових правовідносин** (аналог ч. 1 ст. 58 ЦПК);

– сторони **доводять (у межах можливо-го для сторони-працівника)**, ті обставини, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, **крім випадків, коли законом сторони звільняються від доказування. Тягар доведення законності звільнення, невплати заробітної плати чи вчинення або невчинення інших дій чи бездіяльності, які відповідно до закону вчинив чи мав вчинити або яких фактично припустився роботодавець під час трудових правовідносин з працівником-позивачем, покладається повною мірою на роботодавця** (аналог ч. 1 ст. 60 ЦПК).

Пропоновані рекомендації **на третину** (3 статті з 10-ти чинних у главі «Докази») докорінно змінюють систему доказування у трудових спорах, що ще і ще раз свідчить про їх специфічність та спірну ефективність вирішення за правилами цивільного судочинства.

Водночас питанням перегляду судових рішень у трудових спорах за нововиявленими обставинами, відновлення втраченого судового провадження, провадження у справі за участю іноземних осіб і т. п. повинні бути присвячені подальші наукові пошуки та дослідження.

В предлагаемой статье рассматриваются проблемные аспекты доказательств и доказывания в трудовых процессуальных правоотношениях; проводится подробное изучение института доказывания в гражданском процессуальном законодательстве, по правилам которого рассматриваются трудовые споры в современной Украине; на основании существующей научной доктрины и законодательного опыта зарубежных стран приводятся конкретные рекомендации относительно усовершенствования отечественной системы судопроизводства для нужд рассмотрения трудовых споров и принятия Трудового процессуального кодекса Украины.

Ключевые слова: доказательства, доказывание, трудовые процессуальные правоотношения, процессуальное законодательство, трудовые споры, система судопроизводства, Трудовой процессуальный кодекс.

In proposed article the problem aspects of evidences and proving in labor procedural legal relationships are considered. The detail research of the institute of proving in civil procedural legal, which rules the labor cases in nowadays Ukraine are examined with, is carried out. In base of essential scientific doctrine and legal experience of foreign countries the concrete recommendations about the improvement of the native judgment system for the labor cases' examination needs and passage of the Labor Procedural Codex are brought.

Key words: evidences, proving, labor procedural legal relationships, procedural legal, labor cases, judgment system, the Labor Procedural Codex.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 28. – С. 937.
2. Цивільний процесуальний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 40-41, 42. – С. 492.
3. Колосов І. Профілактика військових злочинів як засіб подолання злочинності: соціально – трудовий аспект / І. Колосов ; за заг. ред. В.М. Стратонова, Є.Л. Стрельцова // Військові злочини: кримінально-правова, криміналістична та кримінологічна характеристика : колективна монографія. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 127 – 143.
4. Колосов І. Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у справах про трудові спори: актуальні проблеми сьогодення / І. Колосов // Вісник Запорізького національного університету : збірник наукових праць. Юридичні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2014. – № 4 (П). – С. 206–213.
5. Колосов І. Судовий розгляд цивільних справ, пов'язаних з припиненням дії трудових договорів: сучасний стан, проблематика та можливі шляхи оптимізації / І. Колосов // Актуальні питання публічного та приватного права. – 2013. – № 5 (05). – С. 31–36.
6. Любчик О.А. Процесуальні аспекти судового захисту трудових прав [Електронний ресурс] / О.А. Любчик. – Режим доступу : [irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis_64.exe).
7. Некоторые аспекты регулирования трудовых отношений в зарубежных странах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/books/letter/278/%CC/20864>
8. Сергеева К.А. Обеспечение доказательств в гражданском и арбитражном процессе : автореф. дисерт. на соиск. уч. степени к.ю.н. [Електронний ресурс] / К.А. Сергеева. – Екатеринбург: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Уральская государственная юридическая академия», 2012. – Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/obespechenie-dokazatelstv-v-grazhdanskom-i-arbitrazhnom-protseesse>
9. Феннич В.П. Доказові презумпції в цивільному судочинстві : автореф. дисерт. на здобуття наук. звання к.ю.н. [Електронний ресурс] / В.П. Феннич. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва академії правових наук України, 2009. – Режим доступу : <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>.